

RAONS ESSENCIALS I CREENÇA *

Tobies Grimaltos
Universitat de València

Abstract. In this paper I defend that what I call *modes of denotation* are part of one's belief content, even if they are not part of the proposition expressed by the sentence one believes to be true. Two people, who believe of the same sentence (not ambiguous) that it is true can have different belief contents that they express by means of this same sentence.

Keywords: Belief, mode of presentation, reasons, content, truth.

1. LA TEORIA DE FREGE

COM bé se sap, la motivació de Frege per a distingir entre *Sinn* (sentit) i *Bedeutung* (referència o significació) va ser la de donar compte dels enunciats d'identitat que, amb tot i amb això, eren informatius. Tot i que els enunciats del tipus $a=a$ no ofereixen cap informació, no amplien el nostre coneixement,¹ els enunciats de la forma $a=b$ poden ser informatius i ampliar-lo. La raó d'això, ens va dir Frege, és que la identitat que es predica en ambdós casos no és la identitat dels objectes, sinó la de la referència de les expressions denotatives. $a=a$ no és informatiu perquè, siga el que siga el que a denote, sempre serà idèntic a ell mateix. I tanmateix, apercebre's del fet que a denota la mateixa cosa que b és cognitivament valuós; de vegades, molt valuós des d'un punt de vista cognitiu. $a=b$ ens diu que a i b , tot i que de maneres diferents, denoten la mateixa cosa. La diferència entre ambdues rau, doncs, no en la seua referència, sinó en la manera de presentar-la, en el mode de conduir-nos-hi.

Les expressions denotatives (si realment denoten) tenen, doncs, segons Frege, sentit i referència; la referència és un objecte i el sentit un mode de presentació d'aquell que, en Frege, sol ser equivalent (potser els índexs en siguen una excepció)² a una des-

---

* La investigació que ha conduït a aquest treball ha estat finançada pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport com a part dels projectes BFF2000-1300 i BFF200-1073-C04-03.

¹ Vegeu-ne Frege (1892). Frege diu que valen *a priori* i són analítics. Caldria dir, però, que són tautològics o, millor, que expressen el que Locke va designar com a *proposició frívola* i una del tipus més obvi:

una palabra puede afirmarse de sí misma con gran certidumbre, sin que pueda dudarse de semejante proposición, y, permítaseme añadir, sin que nos proporcione ningún conocimiento (*Ensayo sobre el entendimiento humano*, IV, VIII, 2).

² Vegeu-ne Kaplan (1990).

cripció definida o un conjunt de descripcions definides. La conseqüència d'això és que dues expressions denotatives distintes poden tenir la mateixa referència a pesar de tenir un sentit diferent. El que semblava que no podia passar (fins que Putnam gairebé va demostrar el contrari)³ és que dues expressions amb referències diferents tingueren el mateix sentit. El perquè és clar: si el sentit és el mode de presentació de la referència, dues referències distintes no poden ser presentades del mateix mode, ja que el mateix mode de presentació presentaria el mateix objecte.

Respecte dels enunciats, el sentit, ens diu Frege, és un pensament. El pensament està constituït pel sentit dels termes que el formen i n'és el resultat. En el pensament només intervenen els sentits.⁴ Segons quins siguin els sentits que s'associen a una expressió denotativa que intervinga en un enunciat, així serà el pensament que s'expressa o (almenys) que es copsa. Per això, en una nota a peu de pàgina, Frege ens diu:

En el caso de un verdadero nombre propio como "Aristóteles", naturalmente pueden dividirse las opiniones en cuanto a su sentido. Por ejemplo, se podría suponer que este sentido es: el discípulo de Platón y maestro de Alejandro Magno. Quien suponga esto, atribuirá al enunciado "Aristóteles era originario de Estagira" un sentido distinto de aquel para quien el sentido de este nombre fuera: el maestro de Alejandro Magno originario de Estagira. Mientras la referencia siga siendo la misma, pueden tolerarse estas oscilaciones del sentido...⁵

D'acord amb això, un mateix enunciat pot expressar pensaments diferents per a subjectes diferents i distintes subjectes poden copsar pensaments diferents en entendre un enunciat, i això amb dependència dels sentits que adscriuen a les expressions denotatives que hi intervenen. D'aquesta manera:

1) Aristòtil era originari d'Estagira

expressa, per al subjecte A, el pensament

2) El deixeble de Plató i mestre d'Alexandre el Gran era originari d'Estagira,

mentre que per al subjecte B expressa el pensament

3) El mestre d'Alexandre el Gran originari d'Estagira era originari d'Estagira⁶

Si els pensaments són, com ho són per a Frege, els objectes de les creences, A i B tenen creences distintes quan accepten 1) com a vertader.

Alguns autors han considerat que aquesta és una conseqüència desagradable i inacceptable de la teoria del significat de Frege.⁷ Sembla que si dos subjectes creuen

³ Putnam (1975).

⁴ Vegeu-ne Frege (1918-19).

⁵ Frege (1892), p. 51 (nota) de la traducció castellana.

⁶ No entraré en el tema de si un mateix enunciat pot expressar un pensament analític per a un individu i un pensament sintètic per a un altre. Potser no fóra superflu investigar la relació dels sentits fregeans amb les essències nominals de Locke.

⁷ Són molts els autors, fins i tot neo-fregeans, que així ho consideren. És clar que la majoria dels anomenats teòrics de la referència directa, amb Kripke al capdavant, no poden acceptar aital cosa. Vegeu-ne Kripke (1979). De la seua banda, autors com són ara Perry, Kaplan o Lycan, encara que acceptarien que les creences poden ser distintes, seguirien pensant que el contingut de les creences seria el mateix, que allò que variaria és la manera com s'accepta el contingut que l'enunciat expressa, això és, que el que variaria

d'un mateix enunciat –que els dos entenen, que no és ambigu ni sensible al context–, si creuen, dic, que és vertader, aleshores han de compartir la mateixa creença o, almenys, el mateix contingut de creença. D'una altra banda, i per posar-nos en el cas pitjor, imaginem que un subjecte, C, associa com a sentit d'«Aristòtil» el mode de presentació 'El mestre d'Alexandre el Gran i L'autor de *La República*', això és, una descripció definida que satisfà realment Aristòtil i una altra que no satisfà Aristòtil. Si el mode de presentació, el sentit que el subjecte C associa amb Aristòtil fóra aquest, què ocorreria aleshores? Quines serien les condicions de veritat del pensament que cospa C quan pensa "Aristòtil era originari d'Estagira"? Sembla que l'oració i el pensament (la proposició) que aquesta expressa han de ser veritat si Aristòtil, fera en realitat el que fera, era originari d'Estagira, i no si qui satisfaga la descripció definida o les descripcions definides que nosaltres pensem que satisfà Aristòtil era originari d'Estagira. La conseqüència d'això és que C creuria d'una oració vertadera que és vertadera, però que, en acceptar la proposició, tindria una creença falsa (o no vertadera), ja que el contingut de la seua creença seria fals (o no veritable): no és veritat que l'individu que va ser mestre d'Alexandre el Gran i autor de la *República* era originari d'Estagira, perquè no hi ha cap individu que fóra alhora el mestre d'Alexandre el Gran i autor de la *República*.

Tot i l'aparent insostenibilitat d'aquestes conseqüències de la teoria del significat de Frege, jo pense que alguna cosa de profit es pot fer amb la idea que el contingut de la creença d'un subjecte està determinat pels modes de presentació que hi adscriu a les expressions denotatives que intervenen en l'enunciat que creu vertader. És clar que haurem de fer-li algunes (o bastants) modificacions a aqueixa idea.

Així, doncs, la pregunta que em propose d'abordar en aquesta ponència i de la resposta a la qual pretenc de traure conseqüències és:

- Realment és possible que dos subjectes diferents adquiren creences amb continguts diferents en acceptar un mateix enunciat com a vertader?

Imaginem la situació d'un subjecte que arriba a creure que Fb és vertadera sobre l'única base de les creences

4) $a=b$ (que és falsa)

i

5) Fa ,

i comparem-la amb la que té un altre subjecte que també creu que Fb , però la creença del qual no reposa en la falsa premissa que $a=b$. Tindran ambdós la mateixa creença? Les creences d'ambdós tindran les mateixes condicions de veritat? Tindran el mateix valor de veritat?

---

seria el "paper", "l'estat" o el "caràcter". Això ha portat a haver de separar l'aspecte semàntic de l'eficàcia causal de les creences. La polèmica és coneguda i de plena actualitat. Vegeu-ne Perry (1993), Kaplan (1990) i Lycan (1988). Carlos Moya i jo ens hem oposat a aquesta separació en Grimaltos i Moya (1997).

2. MODES DE DENOTACIÓ

Abans d'entrar en farina, però, em permetreu que faça alguns aclariments. En aquesta ponència entendré el mode de presentació d'una manera àmplia. Com que en això no seguiré Frege amb pulcritud, utilitzaré l'expressió "mode de denotació". Per *mode de denotació* entendré (sense pretendre amb això oferir-ne una definició definitiva i completa) qualsevol descripció o concepte que associem al terme o conjunt de termes que denote(n) o que un subjecte crega que denote(n) una persona, objecte o esdeveniment, en tant que és essencial per al pensament d'un subjecte sobre algun individu lògic que aquell crega que aquest satisfà la dita descripció o concepte, rep un determinat nom o és denotat així realment. De tal manera que, si el subjecte deixara de creure això, deixaria de predicar d'aqueix individu allò que hi predica en una ocasió determinada mitjançant l'ús d'una oració o mitjançant un pensament.

Els modes de denotació necessiten sovint del context per poder referir a un individu. Per individu entendrem qualsevol cosa que pugui ser el valor d'una variable. D'aquesta manera, podem dir que són candidats a ser modes de denotació tots els estris dels quals ens podem servir per a respondre a la pregunta "Quin X...?", pregunta que pot ser contextual. Així, pot ocórrer que en moments diferents ens calguen diferents modes de denotació d'un mateix objecte obligats pels canvis contextuals. Per tant, tot i que els modes de denotació són públics i comunicables, no són mecanismes que s'adherisquen definitivament a un terme per part d'un subjecte per a referir-se a un objecte. Diguem que un mode de denotació consisteix, doncs, en un determinat predicat del qual un subjecte ha de creure, en un determinat moment, que un determinat objecte el satisfà per tal de poder predicar d'aqueix objecte una altra cosa en aqueix moment. Aqueix predicat pot consistir en una determinada propietat o en el fet de tenir un determinat nom o ocupar certa posició o estatus en un determinat context. Per exemple, en el cas que hem comentat dalt és essencial perquè el subjecte crega que Fb que crega també que l'objecte denotat per a és el mateix que l'objecte denotat per b . Si el subjecte deixara de creure que $a=b$, deixaria de creure que Fb . Així, doncs, les raons i els modes de denotació es connecten.

També caldrà que faça algun aclariment respecte de què entendré per "raó essencial" ja que aquesta jugarà també un paper important en el que diré. Per *raó essencial* entendré ací aquella creença que és necessària perquè un subjecte adopte una altra creença, en el sentit que si el subjecte no tinguera la primera no adquiriria l'última. Per tal d'aclarir una mica més aquest ús de 'raó essencial' i evitar possibles malentesos, em permetreu oferir un exemple. Imaginem que tant A com B accepten com a vertader l'enunciat

6) Algú ha assassinat Joan

A creu que 6) és vertader perquè (i només per això)⁸ ha vist que Pere disparava sobre Joan i creu que l'ha assassinat. A no ha vist el cadàver. Imaginem-nos que ha observat els fets des de la finestra d'un edifici proper, però no disposa de més informació sobre el cas. En realitat i pel que A sap, podria ser que Pere no haguera assassinat Joan: Joan

⁸ A banda, és clar, del seu coneixement de fons sobre els efectes dels trets, etc., la qual cosa el porta a creure que Pere ha assassinat Joan.

podria estar només ferit, Pere hauria pogut errar el tret, la pistola podria estar carregada amb bales de foguejament, etc. D'una altra banda, B també creu que ha sigut Pere qui ha disparat, però B ha vist el cadàver de Joan, el qual presentava una ferida de bala. Doncs bé, segons el meu ús de 'raó essencial',

7) Pere ha assassinat Joan

és una raó essencial per tal que A crega en la veritat de 6), però no és una raó essencial perquè ho crega B. En les mateixes circumstàncies, és a dir, sense evidències posteriors, A no podria creure en la veritat de 6) si deixara de creure que 7), però B pot seguir creient-ho encara que deixi de creure que 7). B té evidències independents de 7) que li permeten creure en la veritat de 6). Ell, a diferència d'A, ha vist el cadàver amb un forat de bala.

Per tot això, cal advertir i fer encara més palès que no qualsevol mode de presentació fregeà és un mode de denotació (potser la inversa tampoc no es done). Els modes de denotació són aquells modes de presentació que un subjecte associa de mode essencial a una expressió denotativa en un context, de tal manera que no predicaria el que predica de l'objecte (suposadament) denotat pel terme o conjunt de termes si, en aqueixa ocasió, no creguera que tal objecte té aqueixa propietat o és denotat també d'aqueixa altra manera.

Imaginem que A fa el raonament següent:

Pere és l'assassí de Joan
 Pere és ros
 Per tant, l'assassí de Joan és ros.

Suposem ara que A transmet aquesta conclusió –només la conclusió, sense les premisses– a C, el qual ho creu, però no té cap altra informació rellevant sobre el cas. Doncs bé, 'L'assassí de Joan' és per a A un mode de denotació de Pere, però, òbviament, no ho és per a C, a pesar que C poguera creure també que Pere és l'assassí (per raons independents).

Insistesc, els modes de denotació són contextuals i revisables (cancel·lables). D'una altra banda, no cal que associem més d'un mode de denotació amb un terme. Per exemple, amb 'Aristòtil' podem associar només "la persona anomenada Aristòtil" o "Aristòtil, fóra qui fóra o 'aquell a qui els membres de la meua comunitat es refereixen amb 'Aristòtil'". Crec que allò que Tyler Burge ha anomenat "ús deferent"⁹ està present habitualment en els nostres modes de denotar, tot i que, com a mínim de vegades, s'uneix a altres modes de denotació que no sempre són compatibles amb aquell ús. En conseqüència, un altre aclariment que voldria fer és que m'ocuparé de les creences i els seus continguts i no del significat convencional dels enunciats per mitjà dels quals els subjectes expressen les seues creences. Respecte de la proposició que expressa l'enunciat que és objecte de la creença i de la seua anàlisi, la meua posició intentarà ser tan neutral com siga possible.

⁹ Vegeu-ne Burge (1979).

3. RAONS I CREENÇA

Tot tenint en compte el que hem dit, ens ocuparem de les preguntes que plantejava. Intentaré mostrar, en primer lloc, que els modes de denotació són constitutius de les creences i que modes de denotació diferents impliquen creences amb continguts i (per tant) condicions de veritat diferents. Així, mostraré que és possible que dos subjectes, que creuen d'un mateix enunciat no ambigu que és vertader, tinguent, no obstant això i en assentir-ne o afirmar-lo, creences amb continguts diferents.

Començaré per un primer cas on, intuïtivament, sembla haver-hi alguna diferència entre les creences de dos subjectes quan ambdós accepten com a vertadera una oració en un mateix context. Imaginem que tant Marta com Maria creuen que és veritat que

8) Demà és l'aniversari d'Antoni.

Marta ho creu perquè creu falsament que l'aniversari d'Antoni és el vint-i-quatre de març (en realitat, l'aniversari d'Antoni és el vint-i-tres de març) i creu falsament també que demà és el vint-i-quatre de març (demà és el vint-i-tres de març). Maria creu que demà és l'aniversari d'Antoni perquè Antoni li va dir ahir "Després-demà és el meu aniversari". Maria també creu falsament que demà és vint-i-quatre de març. Les creences de Marta i de Maria, en acceptar 8) semblen ser diferents perquè, mentre recorden les raons per les quals creuen que demà és l'aniversari d'Antoni (i s'aperceben que aqueixes són les seues —úniques— raons), mentre la seua creença estiga unida a les premisses, no la mantindran en les mateixes circumstàncies. Si Marta deixa de creure que demà és vint-i-quatre de març, deixarà de creure que demà és l'aniversari d'Antoni. Maria ho continuarà creient encara que deixi de creure que demà és el vint-i-quatre de març. És cert que ambdues comparteixen les seues creences que

8) Demà és l'aniversari d'Antoni

9) Demà és el vint-i-quatre de març.

Però mentre que 9) és una raó essencial perquè Marta crega que 8), no ho és per a Maria. En el cas de la creença de Maria, 'demà' té un ús purament deíctic (o indexal). Maria creu que demà és l'aniversari d'Antoni, siga demà el dia que siga; no importa si és el vint-i-quatre de març o el vint-i-tres de març, no importa si és dimecres o dijous. En el cas de Marta, 'demà' està indissolublement lligat amb 'el vint-i-quatre de març'. Marta no creu que l'aniversari d'Antoni és demà, siga el dia que siga, sinó demà, dia vint-i-quatre de març. En aquest context, i per a l'obtenció de la conclusió, 'el vint-i-quatre de març' és per a Marta un mode de denotació de demà; no ho és per a Maria. La creença de Maria es correspon realment amb les condicions de veritat de 8). Però aqueix no és el cas quan es tracta de la creença de Marta. El que Marta creu realment és

10) Demà, dia vint-i-quatre de març, és l'aniversari d'Antoni.¹⁰

¹⁰ Si algú creu que aquest cas no és del tot convincent perquè involucra un índex (demà) i que els índexs, per ser tan sensibles al context, sempre són problemàtics, pot reproduir el cas utilitzant 'el dimecres' en comptes de 'demà'.

En la mesura que 9) és una raó essencial per a la creença de Marta i suposa per a ella un mode de denotació de demà, està present en la conclusió (sempre que Marta no oblide que aqueixa és la raó per la qual accepta 8)). Per a Marta, tant ‘demà’ com ‘el vint-i-quatre de març’ són modes de denotació d’un únic dia. És clar que ‘demà’ i ‘el vint-i-quatre de març’ denoten objectes distints en el món real, però són modes de denotació d’un mateix objecte, en el món possible en el qual 10) és vertadera.

L’argument de Maria és un argument vàlid. Així, no hi ha cap món possible en el qual les premisses siguin vertaderes i l’aniversari d’Antoni siga demà i no siga el vint-i-quatre de març. Si Maria accepta la conclusió en la mesura (única) que accepta les premisses (i no disposa de cap altra raó independent per a acceptar-la), no pot atorgar a la seua creença unes condicions de veritat diferents de les que les premisses determinen. És cert que l’oració que s’accepta (8), atés el context en el qual l’accepta, té, *per se*, unes condicions de veritat més àmplies (o menys precises) que les de les premisses. Però si Maria accepta la conclusió sols si accepta les premisses, la seua creença en la conclusió ha de tenir les mateixes condicions de veritat que les de les premisses preses conjuntament.

Recordem, si no, el cas en el qual A acceptava com a veritable que

6) Algú ha assassinat Joan

Òbviament aquesta creença d’A en la veritat de 6) està basada únicament en la seua creença que Pere ha assassinat Joan. Si aquesta és l’única raó (insistesc, l’única: no ha vist el cadàver, ni té més evidències en el seu favor), tot i que 6) pugui tenir condicions de veritat molt més àmplies que les de la premissa, la creença d’A no pot tenir-les. A creu que és veritat que algú ha assassinat Joan si i només si Pere l’ha assassinat. En aqueix context ‘algú’ no pot ser més que un mode de denotació de Pere. No pot denotar qualsevulla que siga qui haja assassinat Joan, perquè per a A no hi ha cap altre assassí epistèmicament possible que Pere. Algú ha assassinat Joan si Pere l’ha assassinat i, si Pere no ha assassinat Joan, aleshores ningú no ho ha fet. Per a A, algú satisfà el predicat ‘ser l’assasí de Joan’ si i sols si Pere el satisfà.

Hem arribat a la conclusió que les raons, en la mesura que suposen modes de denotació (i així esdevenen raons essencials), són constitutives de la creença. Hem contestat la pregunta sobre si realment era possible que dos subjectes tingueren creences amb continguts diferents quan creien d’un mateix enunciat (en un mateix context) que és veritable, i hem dit quan (en quines circumstàncies) ocorre això o almenys quines són algunes de les circumstàncies en què hi ocorre. Hem aclarit quines serien les condicions de veritat de les creences en les quals és necessari que algú crega que $a=b$ perquè crega que Fb . Ens resta fer explícita la resposta a la pregunta pel valor de veritat de tal creença, tot i que, a aquestes altures, és fàcil intuir-la.

Quan A creu que 6) és un enunciat vertader, té una creença vertadera si realment algú, siga qui siga, ha assassinat Pere, però observeu: el contingut d’aquesta creença és que l’enunciat 6) és vertader; i aquesta és una creença de segon ordre, és la creença sobre el valor de veritat d’una proposició. Amb tot i amb això, la creença que ell vol expressar mitjançant l’ús (i no l’esment) d’aqueix enunciat, hem dit, no pot tenir un contingut diferent (en el sentit de tenir condicions de veritat més àmplies o menys precises) que la creença de la qual l’ha derivada. Podríem dir que, en el seu cas, és una manera alternativa d’expressar la seua creença que Pere ha assassinat Joan, seria com dir:

11) Algú, és a dir, Pere, ha assassinat Joan.

D'aquesta manera, tot i que l'enunciat és vertader i que la seua creença que l'enunciat és vertader és verdadera, la seua creença de primer ordre, aquella el contingut de la qual és la proposició mateixa –les seues condicions de veritat–, és verdadera o falsa dependent del fet que Pere siga o no l'assassí de Joan.

El mateix podem dir en el cas de Marta i Maria, ambdues creuen que 8) és un enunciat vertader (un enunciat que expressa una proposició verdadera) i ambdues l'usen per expressar les seues creences. Però respecte de les creences de primer ordre, és a dir, no les que versen sobre el valor de veritat de l'enunciat o de la proposició, Maria té una creença verdadera i Marta una de falsa. La raó és que podem representar el contingut de la creença de Maria quan diu 8) com a:

12) Demà, siga el dia del mes que siga, és l'aniversari d'Antoni.

Mentre que la de Marta tindria més bé aquest altre contingut:

13) Demà, és a dir, el vint-i-quatre de març, és l'aniversari d'Antoni.

4. CONSIDERACIONS FINALS

He intentat mostrar que l'origen inferencial de les creences, en la mesura que involucra modes de denotació almenys, contribueix a la determinació del contingut de la creença. Sé que aquesta posició té conseqüències contraintuïtives, com que hom pot creure d'una proposició verdadera que és verdadera i expressar amb ella una creença falsa. Suposa també mantenir que creure que una proposició és verdadera no és el mateix que creure aqueixa proposició, que el contingut (en termes de condicions de veritat) de la creença pot no coincidir amb el contingut de la proposició mitjançant la qual s'expressa. Però crec que, malgrat tot, la posició és correcta i que ens permet tenir una radiografia més fina dels continguts mentals que fa més entenedores les relacions entre, per exemple, creences i accions o creences i inferències, que altres posicions rivals. Permet una visió unificada del contingut de la creença i de la seua eficàcia causal, així com un tractament millor de molts dels problemes amb què es troben tant els teòrics de la referència directa com els neofregeans a l'hora d'explicar la dinàmica cognitiva, però no entraré ací a fer aqueixes consideracions.

REFERÈNCIES

- Burge, T. (1979), "Individualism and the Mental" en P.A. French *et al.* (eds.), *Midwest Studies in Philosophy*, Vol. 4.
- Frege, G. (1892), "Über Sinn und Bedeutung", *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, N.F. n° 100, pp. 25-50. Trad. cast. "Sobre sentido y referencia", en *Id.*, *Estudios sobre semántica*, trad. d'Ulises Moulines, Barcelona, Ariel, 1971.
- Frege, G. (1918-19), "Der Gedanke. Eine logische Untersuchung", *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, 1, pp. 58-77. Trad. cast. "El pensamiento: Una investigación lógica", en *Id.*, *Investigaciones lógicas*, trad. de Luis Ml. Valdés, Madrid, Tecnos, 1984.
- Grimaltos, T.; Moya, C. (1997), "Belief, Content and Cause", *European Review of Philosophy*, 2, pp. 159-171.
- Kaplan, D. (1990), "Thoughts on Demonstratives" en P. Yourgrau (ed.), *Demonstratives*, Oxford, Oxford University Press. Trad. cast. "Reflexiones sobre los demostrativos" en M.M. Valdés (comp.), *Pensamiento y lenguaje. Problemas en la atribución de actitudes proposicionales*, México, UNAM, 1996.

- Kripke, S.A. (1979), "A Puzzle about Belief" en A. Margalit (ed.), *Meaning in Use*, Dordrecht, D. Reidel. Trad. cast. en M.M. Valdés (comp.), *Pensamiento y lenguaje. Problemas en la atribución de actitudes proposicionales*, México, UNAM, 1996.
- Lycan, W.G. (1988), *Judgment and Justification*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Perry, J. (1993), "The Problem of the Essential Indexical" en *The Problem of the Essential Indexical*, Oxford, Oxford University Press.
- Putnam, H. (1975), "The Meaning of «Meaning»", en K. Gunderson (ed.), *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, University of Minnesota Press. Trad. cast. "El significado del «significado»" (trad. de Juan J. Acero), en Luis Ml. Valdés (ed.), *La búsqueda del significado*, Madrid, Tecnos, 1991.